

IMRÉNYI ANDRÁS

A TÜNDÖKLŐ KÖZÉPSZER RÍMEI

Bevezetés

Tanulmányom célja Pintér Béla verses darabjának, a *Tündöklő Középszer*nek a vizsgálata verstani és ezzel érintkezően poétikai, stilisztikai szempontból. Az elemzés az olvasott szövegen alapul, így azokra a stílusesszüközökre összpontosít, amelyek ilyen módszerrel is értelmezhetők. A cím teljesebb megfogalmazása az lehetne, hogy „A Tündöklő Középszer rímei és...”, a rímet mint stílusesszüközt ugyanis nem önmagában tartom jelentős szövegszervező tényezőnek a darabban, hanem más stílusesszüközökkel való kölcsönhatásában. Emellett fontos kérdés az is, hogy a rím hogyan járul hozzá a mű sajátos világának megteremtéséhez, milyen szerepe van mindabban, amit a befogadó megismer és átél.

A tanulmányban először a rím, a metrikai szerkezet és a mondatszerkezet összefüggésrendszerét kísérem meg felvázolni, összehasonlítva Pintér Béla rímelési gyakorlatát azzal, amihez a magyar költészet befogadóiént szokva vagyunk, szokva lehetünk. A következő tartalmi egység rím és jelentés, illetve rím és közhelymondat viszonyát elemzi, ezúttal a kognitív poétika szemléletmódjával ütköztetve azt, ahogyan a rím a drámában funkcionál. Ez a rész a talált mondatokban előforduló „talált rímekre” hívja fel a figyelmet, amit egy újabb tartalmi egységben szükségesnek látszik kiegészíteni a hatásvadász rímek elemzésével. A következőkben arra térek ki, hogy mi lehet a rím hozadéka a darab egésze számára. Végül a tanulmányt összegző megjegyzések zárják.

Rím, metrum és mondatszerkezet

A tanulmányban ebben a részében azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy milyen összefüggés van a metrikai szerkezet (vagy annak hiánya), a rímszerkezet és a mondatszerkezet között. „Metrikai szerkezet” egy verselési rendszer – az ütemhangsúlyos, az időmértékes vagy a szimultán verselés – alkalmazását értem, amely a beszéd valamely mérhető fonológiai tényezőjén: a szótagok hangsúlyos/hangsúlytalan, illetve hosszú/rövid mivoltán alapul. A „metrikai szerkezet” kifejezést azért használom a megszokottabb „ritmus” helyett, mert az utóbbi fogalmat tágabban értelmezhetjük: minden olyan jelenség, így a rím is ritmustényező, amelynek a többé-kevésbé szabályos visszatérésére számítnak. A fő állításom, hogy Pintér Béla művében a rím nem metrikai, hanem mondatszerkezeti egységeket erősít meg, és az ebből adódó változatos sorhosszúság stílusesszüközzé válik.

Kezdjük azonban azzal, amihez a magyar költészet kanonikus műveinek befogadóként alighanem szokva vagyunk. Alapbeállítás szerint (azaz az ettől való eltérés lehetőségével számolva) a következő képletet tekinthetjük érvényesnek:

metrikai egység = rímelő egység [= mondatszerkezeti egység].

A képlet bal oldala azt fejezi ki, hogy a rímelő egységek jellegzetesen metrikai egységeknek (metrikailag meghatározott soroknak, periódusoknak stb.) felelnek meg, a rímszerkezet a metrikai szerkezetre „települ rá”. Jobb oldala pedig azt, hogy a rímmel megerősített metrikai egységek jellegzetesen mondatszerkezeti egységek is egyben, ez az összefüggés azonban járulékosabb, és koronként, szerzőnként eltérő mértékű lehet (vö. az áthajlás jelenségét). Nézzük, hogyan érvényesül mindez egy konkrét példaszövegben.

„Amit szivedbe rejtesz,
szemednek tárd ki azt;
amit szemeddel sejtessz,
sziveddel várd ki azt.”¹

József Attila „Amit szivedbe rejtesz” című versének részlete jól szemléleti a fenti képlet érvényesülését. A metrikai szerkezet szempontjából a versszak négy, meghatározott verselési mintát követő sorból áll: a páratlan számú sorok negyedfeles, a páros számúak hármás jambusok. Erre a váltakozásra települ rá a keresztrím szerkezet: a páratlan számú sorok „a”, a páros számúak „b” ríműek (abab). Fontos észrevenni, hogy a metrikai szerkezet és a rímszerkezet szoros összefüggést mutat: az említett metrikai szerkezettel nem volna összeegyeztethető a páros rím (aabb) képlete, mivel a negyedfeles jambusok szükségképpen nőririmre, a hármás jambusok pedig hímrímre végződnek. Végül a szövegrész azt a sajátosságot is érzékelteti, hogy a rímmel megerősített metrikai egységek általában (de szerzőnként, koronként, műfajonként eltérő mértékben) mondatszerkezeti egységek is egyben: a négy sor négy tagmondatnak felel meg.

Vizsgáljuk meg ezek után, hogy mi a helyzet a *Tündöklő Középszerrel*. Az alábbi szövegrész egy tévéműsor részeként hangzik el a darabban.

„METEOROLÓGUS:

Ez a délnyugat felől érkező mediterrán ciklon meghozza a meleget,
Ugyanakkor nagy mennyiségű nedves légtömegeket.
Csapadékos lesz tehát a hétvége,
De ezzel sajnos még nem értem a mondandóm végére,
Mert jól látszik a műholdkép bal oldalán, ezen az alaktalan formán,

1 JÓZSEF Attila, „Amit szivedbe rejtesz”, in JÓZSEF Attila, *Minden verse és versfordítása*, kiad. STOLL Béla (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980), 400.

Hogy vasárnapra hazánkat is eléri egy nagy erejű orkán.
 Ezért arra kérem azokat a kedves nézőket, akiket a katasztrófa
 látványa zavarja,
 Ne induljanak vasárnap a szabadba!”²

A szövegrészen jól megfigyelhető, hogy a darabban a rímek nem metrikai egységekhez, hanem mondatszerkezeti egységekhez igazodnak. A szerző nem követi (szabályosan) sem az ütemhangsúlyos, sem az időmértékes verselés mintáit, hanem a rímekkel mondatszerkezeti egységeket (többnyire tagmondatokat vagy tagmondatkapcsolatokat) zár le, erősít meg. Másképp fogalmazva, a művet a rímes próza (makáma) szövegtípusához sorolhatjuk.³ A fenti képlet helyett tehát az alábbi érvényesül:

mondatszerkezeti egység = rímelő egység.

A metrikai szerkezet tényezőjének kiesésével a rím önállóbb ritmustényezővé válik: aminek a többé-kevésbé szabályos visszatérésére számítunk, az maga a rím. Ugyanakkor a befogadó sohasem tudhatja pontosan, hogy a következő rímre meddig kell várni, hiszen a metrikai szerkezet korlátai alól felszabadulva a sorok változatos hosszúságúak lehetnek. Szélső limitet alighanem csak az jelent, hogy egy lélegzetvétellel még elmondhatóaknak kell lenniük. Mindez egyben azt is megalapozza, hogy a sorhosszúság a darabban stíluseszköz legyen. A következőkben nézzünk két példát erre.

„HÉRA: A szombathelyi barátom is csak azután tudta kimondani
 a hosszú ű-t,
 Miután megsópipáztattam, aztán itattam vele egy gyomorkeserűt.
 De mindegy! Én itt bármit mondhatok! Úgyis én leszek a főellenség!
 JUDY: Elnézést, én kellek még?”⁴

Jól látható, hogy a sorhosszúság nem véletlenszerű, hanem annak az ellentétnek a hatásos kifejezéséhez járul hozzá, ami a két megnyilatkozás témája, hangulata, a két szereplő kedélyállapota között feszül. Héra megnyilatkozásának hevét, a szereplő nyugtalanságát, a paranoiddá fokozódó kifakadást az egy lélegzetre még éppen elmondható sorok hosszúsága, Judy flegmaságát pedig a sor rövidsége is érzékelteti.

2 PINTÉR Béla, „Tündöklő Középszer”, in PINTÉR Béla, *Drámák*, 197–242 (Budapest: Saxum Kiadó, 2013), 219.

3 Vö. ONDER Csaba, „A verses beszéd funkciójáról Pintér Béla drámáiban”, jelen kötetben: 69–82.

4 PINTÉR, „Tündöklő Középszer”, 212–213.

A következő példa azt szemlélteti, hogy egy hirtelen megjelenő rövid sor nemcsak az azt megelőző hosszú sorokkal állhat kontrasztban, hanem azáltal is hatásos lehet, hogy a párbeszéd egy igen terjedelmes fordulóját szakítja meg. Az alábbi részletben a társulatvezető Pincér Géza (természetesen Pintér Béla alteregója) sokáig magánál tartja a szót, a többiek pedig egy hirtelen együttes közbevetéssel veszik azt át egy pillanatra.

„GÉZA: Jó! Akkor vágjunk bele!
Bár nem kérdeztétek, de felteszem: érdekel benneteket,
Hogy került ide ez a pianínó, és ki ez a szakállas gyerek?
Fény a színpad szélén álló pianínóra és az előtte álló zongoristára.
Az illető nem más, mint Újházi Miska.
Ő a kistarcsai kántor,
Mellesleg zseniális komponista.
Nyilván látjátok, mert van szemetek,
Hogy a srác elég súlyos alkoholbeteg.
Illetve már túl van a nehezen,
De azért látszik még az arcán meg a kezén,
Hogy mivel töltötte az utóbbi húsz évét,
Elég rendesen megdolgozta a pia.

MIND: Szia!”⁵

Összegzésül, ebben a részben azt mutattam ki, hogy a drámában nem metrikai (azaz fonológiaiilag meghatározott) egységek rímelnek egymással, hanem mondatszerkezeti egységek. Ebből adódóan a rím önállóbb ritmustényezővé, a sorhosszúság pedig stíluseszközzé válik. A megszokottnál hosszabb vagy rövidebb sorok szerepeltetése, és különösen ezek gyors egymásutánja tematikus, hangulati váltások kifejezésére alkalmas, és elősegíti a párbeszéd fordulóinak hatásos, váratlan elemekkel való alakítását.

Rím és jelentés, rím és közhelymondattal. Talált rímek

Ebben a részben a rím és a jelentés összefüggésével foglalkozom, Pintér Bélának a darabban alkalmazott rímelési technikáját egy kognitív nyelvészeti rímelméleti munkával ütköztetve. Kognitív-funkcionális nyelvészeti nézőpontból a nyelvléírás minden területét átjárja a jelentéstani szempont:⁶ az olyan

5 Uo., 222.

6 Vö. TOLCSVAI Nagy Gábor – Ladányi Mária, *Funkcionális nyelvészet*, Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből, 17–58 (Budapest:

látszólag formai jelenségek is, mint a rím, a jelentésre vonatkoztatva kapnak értelmezést. Ugyanakkor, mint látni fogjuk, a *Tündöklő Középszer* ezt az elméleti megközelítést csak korlátozottan támogatja: a szöveg jórészt közhelymondatok sorozata, ezért a drámában a talált mondatokat összekapcsoló „talált rímek” vannak túlsúlyban.

A kognitív nyelvészet keretében Simon Gábor a következőképpen határozza meg a rím funkcióját: „A hangzásbeli összecsengés [...] egyfelől kezdeményezi a rím szemantikai szerkezetként történő értelmezését, másfelől szimbolizálja a rím komponenseinek összekapcsolódását a jelentésképzésben”.⁷ A meghatározás szerint a rímhez lényegi módon hozzátartozik a résztvevő elemek (éppen a rím által megteremtett vagy megerősített) jelentésviszonya. Más szavakkal, a rím olyan forma-jelentés pár, amelynek formai oldalához a hangzásbeli megfelelés, szemantikai pólusához pedig a rímalkotó elemek jelentése közötti kapcsolat tartozik.

Ez a felfogás korántsem új, teljes összhangban áll például Kosztolányi alábbi – nem a tudomány, hanem egyfajta mágikus világszemlélet nyelvén kifejezett – vélekedésével a rím működésmódjáról.

„A szellem a szokott korlátok híján titkos kapcsolatokat lel. Az, hogy két merőben mást jelentő szó a külső idomában egyezik egymással, s hangzása révén testvérré válik, ami annak előtte idegen volt, biztató és bátorító jel számára, hogy a héj mögött talán a dolgok ősi lelke, az egymással ellentétesnek tetsző fogalmak is rokonok, s fölszabadultan, mindig mámorosabban és mindig vakmerőbben folytatja kutatómunkáját.”⁸

Egyszerű szavakkal tehát: a rím, vagy az izgalmas rím – az imént ismertett nézetek szerint – a résztvevő nyelvi kifejezések jelentését is játékba hozza. József Attila korábban már idézett szövegrésze ezt az elgondolást kétségtelenül támogatja.

„Amit szivedbe rejtesz,
szemednek tárd ki azt;
amit szemeddel sejtessz,
sziveddel várd ki azt.”

A versszak rímei elsősorban nem azért hatásosak, mert a hangzásbeli összecsengés kellemes hatással van a fülünkre. Hatásukat döntően annak köszönhetik, ahogyan a résztvevő igék jelentése is interakcióba lép. A *rejt* és a *sejt*, a *kivár*

Akadémiai Kiadó, 2008), 19.

7 SIMON Gábor, *Egy kognitív poétikai rímelmélet megalapozása* (doktori PHD disszertáció) (Budapest: ELTE BTK, 2012), 8.

8 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nyelv és lélek* (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1971), 482.

és a *kitár* igék jelentése olyan hálózatot alkot, amelyet a részleges hasonlóságok és a részleges különbségek egyidejű megléte szervez. A jelentések elrendezhetőek a KINT–BENT és az AKTÍV–PASSZÍV dimenziók mentén: a *rejt* és a *kitár* cselekvést fejez ki, a *sejt* és a *kivár* alanya passzívabb, ugyanakkor mindegyik ige jelentése kapcsolódik a belső és a külső világ közötti átjáráshoz.

A továbbiakban tehát az lehet a vizsgálati szempontunk, hogy Pintér Béla darabja mennyiben támogatja a rím szemantikai szerkezetként való értelmezését.

Mint az jól ismert, Pintér Béla művei bővelkednek a közhelymondatokban: a mindennapi életből vett klisék, panelek alkalmazása a szerző egyik legalapvetőbb szövegalkotó eljárása. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy Pintér Béla megérdemelne egy nyelvészeti díjat is, műveiből ugyanis többet lehet megtudni arról, hogy ténylegesen hogyan beszélnek az emberek, mint nyelvészeti szakmunkák sorából.

Ha azonban a rímek közhelymondatok, talált mondatokat kapcsolnak össze, abból az is következik, hogy ezek általában talált rímeknek fognak tűnni. A rím apropót ad arra, hogy két közhelymondat egymással szomszédos helyzetbe kerüljön – és lehet mnemotechnikai szerepe is –, azonban ritkán támad olyan benyomásunk, hogy a rímelő kifejezések jelentése intenzív kapcsolatba lép. Az alábbiakban két példán szemléltetem a talált rímek jelenségét.

„GÉZA: Köszönöm! Ennyi volt akkor mára,
 De maradjatok még egy percre, gyerekek!
 Beszélni szeretnék veletek!
 Juci! Szeretnék mindenki előtt elnézést kérni
 tőled!
 Én a mai próbán olyan hangot ütöttem meg
 veled szemben,
 Amiről azt gondolom, hogy megengedhetet-
 len.⁹

[...]

GÉZA: Jól van. Akkor én azt mondom, hogy érjen itt
 véget a mai próba!
 És bár elmúlt tizenkét óra,
 Remélem, mindenki hazaér még ebédre!
 Köszönöm, hogy maradtatok, mert azt gon-
 dolom, hogy megérte!¹⁰

9 PINTÉR Béla, „Tündöklő Középszer”, 210.

10 Uo., 214.

A két szövegrész rímeiről nehéz volna ahhoz hasonló elemzést adni, mint korábban a József Attila-szöveg rímeiről. A mű nyelvezete – pontosabban nyelvezetének egy alaprétege – valóban rímes próza abban a szoros értelemben is, hogy a megnyilatkozások stílusa nem emelkedik a mindennapi társalgások fölé. Olyan, mintha az egymás után sorakozó közhelymondatok véletlenül rímelnének egymással. A metrum hiányából adódó szabadság, a változatos sorhosszúság is azt az érzést támogatja, hogy a rímekben nincs semmi keresettség: nem a rím irányítja a gondolatot, hanem a tagmondatok történetesen hasonlóan végződnek. (Természetesen a véletlenség benyomásának ilyesfajta megteremtése szerzői bravúr.)

Az összbenyomás mindezek ellenére az lehet, hogy a rímek sűrűsége feltűnően eltér a mindennapi társalgásban megszokottól. Ez egy kevert stílust eredményez: egyfelől a nyelvezet alaprétegét a keresetlen, közönséges közhelymondatok, panelek képezik, másfelől viszont mégiscsak kirajzolódik egy a művészi szövegekre jellemző statisztikai képlet.

Felmerül tehát a lehetőség, hogy a dráma stílusát a *művészi-közönséges* ellentéppárral írjuk le, amelyben a *művészi* pozitív, a *közönséges* negatív konnotációval rendelkezik, vö. (1a). A Pintér-szakirodalom alapján ugyanakkor legalább ennyire indokolt egy másfajta ellentéppár alkalmazása: a *művészi*-t a *giccses* válthatja fel, a *közönséges*-t pedig az *autentikus*, hasonló konceptuális tartalommal, de éppen ellenkező értékjelentéssel. Mint Turi Tímea megjegyzi, „Pintér Béla saját bevallása szerint társulatával az autenticitást és a giccset szeretné elegyíteni”.¹¹

A művészi szövegek egyik titka azonban éppen az, hogy egymásnak ellentmondó értelmezések akár egyidejűleg is hathatnak vagy éppen egyik szövegrésztől a másikra átfordulhatnak egymásba. A fenti két ellentéppár közül tehát valójában nem kell választanunk, mindkettő érvényesnek látszik a dráma stílusának jellemzésére.

Ennek a résznek fő megállapítása tehát, hogy Pintér Béla szövege jórészt talált mondatokat és ezeket összekapcsoló talált rímeket (azaz látszólag véletlen rímeket) tartalmaz. Ennélfogva kevésbé alkalmas annak a Simon Gábertől idézett kognitív nyelvészeti nézetnek az igazolására, miszerint a hangzásbeli összecsengés a rím szemantikai szerkezetként történő értelmezését kezde-

11 TURI Tímea, „Pillanatképek a kedély láthatárán. Pintér Bélák a Thealteren”, *Prae.hu* (2010), online: <https://www.prae.hu/index.php?route=article/article&id=2866%C3%82> (Letöltés 2020.01.09.)

ményezi. Úgy tűnik, ez a megállapítás bizonyos műfajokra, bizonyos szerzőkre jobban érvényes, mint másokra. Pintér szövegeiben a rím és a közhelymondát stílusesszüközének kölcsönhatása kevert stílust eredményez, amely a *művészi-közönséges* és a *giccses-autentikus* ellentétpárokkal egyaránt leírható.

A hatásvadász rím. Rím és stílustörés

Az előző rész ugyanakkor a műben érvényesülő rímelési gyakorlatnak csak az alaprétegét tárta fel: a talátnak, keresetlennek látszó rímek sorát helyenként megtöri egy-egy nagyon is keresett, virtuóz, sőt – a giccs esztétikai minőségének megfelelően – hatásvadász rím. A rím ilyenkor gyakran a stílustörés alakzatával kapcsolódik össze, a jelenség értelmezése pedig bizonyos értelemben felülírja az előző részben tett észrevételeket. A stiláris kontraszt ugyanis végső soron jelentésbeli kontraszt, ily módon a rím hatásának forrása a stílustörést hozó rímek esetében valóban a szemantikai oldalon kereshető.

Az alábbi példa két szöveghelye is figyelemre méltó ebből a szempontból.

„BÖLÉNY: Mert ha a Juci a János után kimond egy mondatot,
Most tök mindegy, hogy a Géza szövegében,
Egy Shakespeare-ben vagy – mit tudom én – egy
Bulgakovban,
Azzal tönkrevágja az egész darabot úgy, ahogy van.

GÉZA: Azért nem vágja tönkre a darabot!

BÖLÉNY: Géza! Játshatjuk ezt tovább, ha akarod,
De vessünk már a hazugságnak – egyszer és mindenkorra – véget!
Bassza meg az a rohadt kurva élet!
Elnézést! Elragadtattam magam!
De egyszerűen szétpattan az agyam!”¹²

A *Bulgakovban* hívórímre felelő *úgy, ahogy van* mozaikrím a rapszövegek stílusmintájára emlékeztet. Hatását nemcsak a mozaikrím szerkezetéből adódó virtuozitásnak köszönheti, hanem annak is, ahogyan a Shakespeare-től Bulgakovig eljutó, azaz kanonikus szépirodalmi szerzőket (közvetve stílusukat is) felidéző sort egy banális hétköznapi fordulat követ. A *Bassza meg az a rohadt kurva élet!* sorban a felelőrím nem különösebben virtuóz, a stílustöréssel járó hatás azonban annál erőteljesebb: a Bölényből hirtelen kitörő káromkodás alig-hanem igen váratlanul éri a nézőt-olvasót.

12 PINTÉR Béla, „Tündöklő Középszer”, 212.

Az elemzett két szöveghely kapcsán azt is érdemes megfigyelni, ahogyan a szerző a stílustörést előkészíti. A stílustörés akkor igazán hatásos, ha váratlan, a váratlanság pedig többek között úgy fokozható, ha a stílustörést megelőző szövegrészben a szereplő bizonytalan, körülményes nyelvi viselkedést mutat: keresi a szavakat, szórendi szempontból letér a megszokott ösvényekről stb. Az *egy Shakespeare-ben vagy – mit tudom én – egy Bulgakovban* sorban tehát a *mit tudom én* fontos szerepet játszik. A szereplő nyelvi bizonytalanságát jelöli, egyúttal azt sugallja, mintha a *Bulgakovban* véletlenül kerülne a sor végére, ezzel a szerző mintegy leplezi azt a szándékát, hogy bravúros rímmel készül meglepni a befogadót.¹³

A *De vessünk már a hazugságnak – egyszer és mindenkorra – véget!* sorban hasonló az *egyszer és mindenkorra* szerepe. A *vessünk már* elhangzása azt a várakozást kelti, hogy előbb-utóbb (és inkább előbb, mint utóbb) a *véget* bővítmény is szerepelni fog a mondatban. Az *egyszer és mindenkorra* késlelteti ennek megjelenését, körülményes nyelvi viselkedésre utal, amellyel még élesebb kontrasztban áll a rákövetkező sor vulgáris egyértelműsége.

Azt, hogy a bizonytalan nyelvi viselkedésnek, bizonytalan lelkiállapotnak stílustörő káromkodást előkészítő szerepe van – és ez alighanem tudatos szerzői szándékot tükröz –, az alábbi szövegrész is igazolja.

„MADÁR: Megsebzett, bizonytalan ember vagyok!
Minden próbaidőszakba belehalok,
De sohasem szenvedtem még ennyire!
Én nem akarok beledögleni a semmibe!
Persze én is szarhattam volna az egészsre,
És hazamehettem volna ebédre,
De én hál' Istennek még nem vagyok olyan gyáva!
Szóval...
Sír. Szóval... elmész te a picsába!”¹⁴

Összegzésül, noha a műben megmutatkozó rímelési gyakorlat alaprétegét a talált rímek képezik, ezt olykor megszakítják kifejezetten virtuóz, hatásvadász, giccses rímek. A felelőrim stílustöréssel, káromkodással kapcsolódhat össze, amit a szerző a hatás fokozása, a nagyobb váratlanság érdekében gondosan előkészít.

13 Mint Kosztolányi írja, „a művész [...] hasonlít a bűvészhez, a kártyabűvészhez, aki elkápráztat mutatványaival, de ehhez mindig előre kell megnéznie legalább egy kártyát, s erre a tudására vagy kedves csalására építi bűvészetét”, Kosztolányi, *Nyelv és lélek*, 497.

14 PINTÉR Béla, „Tündöklő Középszer”, 215.

A rím további hozadéka a darab egésze számára

Végül néhány rövid megjegyzés erejéig célszerűnek látszik kitérni arra a kérdésre, hogy mi a rím hozadéka a darab egésze számára, illetve – a szerző más műveivel ellentétben – miért éppen a *Tündöklő Középszer* alkalmazza a rím stílusesezközét. Pintér Béla az Eszterházy Károly Egyetemen 2019. november 6-án megrendezett szimpóziumon, egy pódiumbeszélgetés során az utóbbi kérdésre válaszolva úgy nyilatkozott, hogy „mert éppen ehhez volt kedve”, a deklarált alkotói szándék tehát a kérdés tárgyalását kevésbé indokolja.¹⁵ Ugyanakkor a befogadó nézőpontjából mégis megkockáztatható egy felvetés azzal kapcsolatban, hogy miért tesznek jót a darabnak a rímek, hogyan járulnak hozzá a benne feltáruló világ megteremtéséhez.

A darabban egy társulat munkájába látunk bele, akik nap mint nap együtt vannak, együtt lélegeznek, együtt hoznak létre szövegeket, igyekeznek közösen flow-élményt átélni (hogy néhány közhelymondattal magam is szolgáljak). Ugyanakkor a zárt térben folyó intenzív műhelymunka szellemileg és lelkiileg igen megterhelő lehet, könnyen kipattanhatnak konfliktusok a szereplők között, így a munka feltételeinek biztosítása nagy elővigyázatosságot és figyelmet igényel, különösen a társulatvezető részéről. Megítélésem szerint a rímek használata azért is hatásos, mert hozzájárul az egymásra hangoltság, egymásra utaltság, empátia (esetleg színlelt empátia) kifejeződéséhez. Mindez különösen akkor érzékelhető, amikor gyors fordulóváltások követik egymást.

„JUDY: Sajnálom, de nekem most tényleg halaszthatatlan dolgom van!

GÉZA: Hát akkor menjél! Jól van!

JUCI: *Sír.* Én nem akarok elmenni innen!

GÉZA: Én tudom, hogy most még ideköt szinte minden,

De érts meg: Nincsen! Nincs ennek értelme tovább!”¹⁶

A rím egyik fontos funkciója értelmezésem szerint tehát abból származik, hogy állandó egymásra figyelmet feltételez: olyan benyomást kelt, mintha a szereplők folyamatosan egymáshoz igazítanák saját beszédüket, és szinte már előre kitalálnák, hogy mit fog a másik mondani. Azáltal, hogy felelőrímmel reagálnak az éppen elhangzottakra, azt sugallják, hogy intenzíven jelen vannak, figyelnek egymásra.

¹⁵ *Pódiumbeszélgetés Pintér Bélával.* (Feltöltés: 2020. 02. 24. Líceum Tv, Eger.) Online: <https://www.youtube.com/watch?v=pKKDBIKiA3U>

¹⁶ Uo., 213.

Összefoglalás

A tanulmány Pintér Béla *Tündöklő Középszer* című drámáját abból a szempontból vizsgálta, hogy a rím milyen módon lép kölcsönhatásba más stíluseszközökkel, és milyen hozadéka van a darab egésze számára.

Elsőként rím, metrikai szerkezet és mondatszerkezet összefüggésével foglalkoztam, rámutatva arra, hogy a rím nem metrikai, hanem mondatszerkezeti egységekhez igazodik, ezáltal önállóbb ritmustényezővé, a változatos sorhosszúság pedig stíluseszközzé válik.

Ezt követően a rím és a jelentés összefüggését elemeztem: a darabban a talált mondatok és az ezeket összekapcsoló talált rímek képezik az alapréteget, ily módon a rímelő kifejezések közötti jelentésviszony általában kis szerepet játszik. Kivételt képeznek azonban az említett alaprétegtől eltérő virtuóz rímek. Ezek a stílustörés alakzatával, a káromkodással összekapcsolódva hatásos, sőt hatásvadász szöveghelyeket eredményeznek, összhangban azzal, ahogyan a mű a szerző ars poeticájának megfelelően keveri a giccses és az autentikus elemeket.

Végül a rímnek a darabban betöltött funkciójával kapcsolatban azt a javaslatot tettem, hogy a rímek a szereplők egymásra hangoltságának, egymásra utaltságának, állandó egymásra figyelésének jeleiként is értelmezhetők.